

MÕNINGAID FEODALISMIVASTASE VÕITLUSE KÜSIMUSI EESTIS FR. R. KREUTZWALDI KÄSITLUSES¹

Dots., ajalooteaduste kandidaat J. Konks

Oldise ajaloo kateeder

Fr. R. Kreutzwaldi eluaeg (1803—1882) langeb sellesse ajavahemikku, mil nii Venemaal kui ka temaga poliitiliselt ja sotsiaal-majanduslikult seotud Eestis toimus üleminek feodalismilt kapitalismile. Feodaalse-pärisorjusliku korra lagunemise protsess, mis ilmnis reljeefselt juba XVIII saj. teisel poolel, süvenes XIX saj. esimesel poolel üha enam, kusjuures tema rüpes kujunes järk-järgult kapitalistlik elulaad, mis XIX saj. teisel poolel sai valitsevaks. Feodalismi laostumise perioodil, mil kasvas ikka enam põllumajanduse kaubalisus, süvenes teravalt talurahva ekspluateerimine. K. Marx ütleb, et „... niipea kui rahvad, kelle tootmine toimub alles madalamais orjatöö, teoorjuse jne. vormides, tõmmatakse maailmaturule, kus valitseb kapitalistlik tootmisviis ja kus peamiseks huviks areneb selle tootmisviisi produktide müük välismaale, siis lisandub orjuse, pärisorjuse jne. barbaarseile koledustele veel liigitöö tsiviliseeritud koledus”.² See on õige täiel määral ka Eesti kohta. See halastamatu kurnamissüsteem, mis paiskas talurahvahulgad majanduslikult ja õiguslikult üha madalamale, mis pressis neilt välja higi ja vere, kasvatas talurahvas lepitamatut viha oma rõhujate vastu ning viis talurahva klassivõitluse ähvardavale tugevnemisele XVIII saj. teisel poolel ja XIX saj. algul. Just talurahva terava klassivõitluse mõjul olid siinsed mõisnikud ja tsaarivalitsus sunnitud ette võtma agrarsuhete reguleerimisi XIX saj. algul 1804. a. Eesti- ja Liivimaa talurahvaseaduste kujul, mille kaudu taotleti talurahva koormiste seadusliku reguleerimise tähe all talurahva klassivõitluse summutamist ja teatud mõõnduste kaudu majanduslikul ja õiguslikul alal talurahva tööpinge edasist tõstmist. Talurahvaseadused XIX saj. algul ei rahuldanud

¹ Käesoleva teema käsitlemine tugineb peamiselt Fr. R. Kreutzwaldi rahva-
valgustuslikule proosaloomingule, kirjavahetusele ja kirjutustele perioodikas.
„Kalevipoeg” ja ka „Eesti rahva ennemuistsed jutud” on kõrvale jäetud, sest
need väärivad feodalismivastase võitluse seisukohalt erikäsitlemist. J. K.

² K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 207.

mõisnike ega talupoegi. Mõõndused talurahvale olid üsna tühised; mõisnikud aga taotlesid põhiliselt taluraha koormiste tõstmist ja mitte piiramist. On arusaadav, et taluraha klassivõitlus sellises olukorras näitas edasist kasvu. Kui agraarseadused XIX saj. algul Eesti- ja Liivimaal moodustavad Eesti agraarsuhete reguleerimise esimese astme XIX saj. esimesel poolel, siis teise põhilise etapi moodustavad 1816. ja 1819. a. talurahvaseadused Eesti- ja Liivimaal, mis olid kasvanud välja mõisnike taotlustest seaduspäras-tada taluraha piiramatu kurnamine, aga samuti ka taluraha jätku- vast klassivõitluse tõusust. Mainitud seaduste alusel „vabastati“ talupoeg pärisorjusest, kusjuures aga mõisnik sai juriidiliselt kogu maa monopoolseks valdajaks. Faktiliselt pidas mõisnik end selleks juba varem, nagu näitavad Roseni deklaratsioon a. 1739 ja Eestimaa Ülemmaakohtu seletus a. 1740. Talupoja lahutamine maast kui peamisest tootmisvahendist oli seega seaduse vormis lõpule viidud ning õiguslikult pidi talupoeg muutuma oma tööjõu pere- meheks. Talupoja piiramatu kurnamine toimus järgnevalt nn. „vaba lepingu“ tähe all. Kuigi kaubatootmise kasv iseenesest ei vii veel kapitalismile, siis kaubatootmine sel juhul, kui eksisteerib tootmisvahendite eraomandus ja kui tööjõud esineb turul kui kaup, viib kapitalismile. Järelikult otsese tootja lahutamine tootmis- vahendeist ning pärisorja vabastamine isiklikust sõltuvusest löid siin alles olulised eeldused kapitalistliku tootmissüsteemi tekkimi- seks. Tõsi küll, talupojad jäid esialgu mõisniku ikke alla nagu ennegi, kuid põhiliselt oli taluraha „vabastamine“ toimunud siiski kapitalismi huvides. Kolmandat peamist astet agraarsuhete regu- leerimises märgistavad talurahvaseadused Liivimaal a. 1849 ja Eestimaal 1856, mis olid saanud möödapääsmatuiks peamiselt talu- rahva uue massilise liikumise tagajärjel seoses ta majandusliku viletsuse kasvuga talumatu kurnamise tingimustes. Kuid olulist mõju avaldas ka vajadus luua paremaid tingimusi mõisamajanduse kapitalistlikuks ümberkujundamiseks, mille eest võitles ja milleks otsis teed siinne liberaalne aristokraatia. Need seadused kindlus- tasid mõisnikule rahalised tulud talude müügist ja rendist, mõisa- põldude laiendamise võimaluse kvoodi- ja kuuendikumaa näol ja ka tööjõu vajaliku baasi. Talude müügi ja raharendile ülemineku võimaluste loomisega oli antud otsustav tõuge küla üleminekuks kapitalismi teele ning seega loodud ka baas teatud osa külaühis- konna vabanemiseks feodalismilt ikkest, mis omakorda pidi nõrges- tama taluraha klassivõitlust mõisnike vastu. Eesti agraarsuhete kujunemine feodalismilt kapitalismile oli läinud lõplikult preisi teed kaudu, kus, nagu märgib V. I. Lenin, „... feodaalne mõisa- majandus kasvab aeglaselt ümber kodanlikuks, junkurlikuks, mää- rates talupojad aastakümneteks kõige piinarikkamale eksproprie- rimisele ja orjusele...“³ Eesti taluraha klassivõitlus, millest XIX saj. esimene pool annab rea eredaid näiteid, oli, nagu vene talu-

³ V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., Tallinn, 1953, lk. 211.

poegade võitluski, suunatud agraarküsimuse revolutsioonilisele lahendamisele, kuid talurahvas ei saavutanud seda eesmärki, sest säärast revolutsioonilist kodanlust; nagu Prantsusmaal XVIII saj., ei olnud Venemaal ega Eestis, ning polnud ammugi proletariaati, kelle juhtimisel töötav talurahvas oleks võinud võita, nagu ta võitis Suures Sotsialistlikus Oktoobrirevolutsioonis 1917. a.

Nii seisis Fr. R. Kreutzwaldi ees eesti ühiskonna põhilise küsimusena talurahva feodalismi ikkest vabastamise küsimus, mida hoidsid heledas valguses talurahva klassivõitluse tuled. „Ei tohi unustada, et sel ajal, kui kirjutasid XVIII sajandi valgustajad (keda üldtunnustatud arvamus asetab kodanluse juhtide hulka), kui kirjutasid meie 40. kuni 60. aastate valgustajad, piirdusid kõik ühiskondlikud küsimused võitlusega pärisorjuse ja selle jäänuste vastu.”⁴

Kui lähtume sellest, et väljapaistvad isikud võivad kujuneda tõeliselt suurteks isikuteks ainult sel juhul, kui nende ideed ja taotlused väljendavad õigesti ühiskonna majandusliku arengu vajadusi, kui nad suudavad õigesti mõista, kuidas ühiskonna arengu tingimusi paremaks muuta, siis näitab Fr. R. Kreutzwaldi elu ja tegevus, et ta oli kõige lähemalt seotud võitlusega eesti ühiskonna progressi eest. Tema rikkalik kirjanduslik pärand ja tema ulatuslik kirjavahetus Fr. R. Faehlmanni, J. Adamsoni, L. Koidula, J. Köleri, C. R. Jakobsoni, Yrjö-Koskineni, G. J. Schultz-Bertrami, A. Schiefneri ja teistega näitavad kujukalt tema suhtumist oma aja ühiskonna põhiprobleemisse, ühiskonna arengu vajadustesse, ning ta võitlust eesti talurahvahulkade vabastamise eest feodalismist ja selle igandeist. Võitlus talurahva eest oli võitlus eesti rahva enamiku eest. Võitlus talurahva vabanemise eest feodalismi ikkest ja igandeist võttis seejuures rahvusliku võitluse iseloomu, sest talurahva rõhujateks olid siin saksa mõisnikud. Võitlus feodalismi ja selle igandite purustamise eest oli ühtlasi võitlus eesti kodanliku rahvuse kujunemise eest, sest „feodalismi likvideerimise ja kapitalismi arenemise protsess on ühtlasi inimestest rahvusi moodustav protsess”.⁵

Fr. R. Kreutzwaldi võitluse seisukohast talurahvahulkade huvide eest oli suure tähtsusega see, et ta oli talurahvaga tihedasti seotud, tundis põhjalikult talurahva elu. Pärinedes ise pärisorja perekonnast, möödusid ta noorpõlve-aastad alatises kokkupuutes mõisaorjadega. Ka edaspidi, töötades 44 aastat arstina Võrus, seisis Fr. R. Kreutzwald rahva keskel. Fr. R. Kreutzwald võis oma silmaga näha, millises majanduslikus viletsuses oli sunnitud talurahvas elama balti-saksa mõisnike halastamatu kurnamise tagajärjel. Kirjas Yrjö-Koskinenile 1866. a. märgib ta, et eestlased olid sajandite jooksul neegerorjade seisundis, kuid rõhujate tahe

⁴ V. I. Lenin, Teosed, 2. kd., Tallinn, 1949. lk. 453.

⁵ J. V. Stalin, Teosed, 2. kd., Tallinn, 1947. lk. 297.

oli suunatud sellele, et muuta nende elu täiesti loomade elu sarnaseks.⁶

Kokkupuutumisel rahvaga õppis Kreutzwald tundma rahva vaimset loomingut, milles kajastusid rahva raske minevik ja olevik mõisnike ikke all.

See'p on põli põrgu'ussa,
mis on meie mõisa'assa!
Iga päev siin peksetakse,
iga reede riisutakse,
iga laupäev lahitakse.

Kaks on sammast mõisa'assa,
kaks on rōngast samba'assa,
kus neid naisi napsitakse
ja neid poisse poodanekse,
tätterid teotanekse.
Verd siin toobil mõõdetakse,
külimitul kallatakse.⁷

Kuid nii nagu igapäevane tegelikkus, nii näitas ka rahva vaimne looming rahva lepitamatut viha oma rõhujate vastu ja tema kustumatut lootust paremale tulevikule. On eriti märkimisväärne, et Fr. R. Kreutzwald sidus end oma rahvaga, tunnustas end julgelt selle halvustatud ja rõhutud rahva liikmeks, nagu seda tegi Fr. R. Faehlmangi, ja juhindudes tulisest vaenust feodaalse-pärisorjusliku korra ja kõige selle sünnitiste vastu pühendas ta oma võimed talurahvahulkade huvide kaitsmisele, võitlusele nende vabastamise eest feodalismi ikkest ja igandeist, võitlusele talurahva kui rahva enamiku majandusliku ja kultuurilise tõusu eest. Fr. R. Kreutzwaldi võitluse iseloomule vajutasid pitseri tema vaated ühiskondlikule elule, mis olid idealistlikud. Tunnustades vääramatult progressi ja võitlust selle progressi nimel, nägi ta edasiviiva võitluse tuuma uue ja vana vahel ideede võitluses, pidas inimühiskonda edasiviivaks põhijõuks inimeste teadmiste kasvu, hariduse tõusu. Rahvamasside revolutsioonilise võitluse vajalikkuse tunnustamiseni ta ei jõudnud. Selles mõttes on oluline vahe Fr. R. Kreutzwaldi ja vene suurte revolutsiooniliste demokraatide vahel. Oma kirjas J. Kōlerile 1867. a. rõhutab ta, et „pole ühtki teist teed meie olude parandamiseks kui mõistlik vaimne haridus”.⁸ Hariduse tõusu ja progressi nimel kutsub Fr. R. Kreutzwald veel oma vanas eas teravasse võitlusse reaktsiooniliste jõudude vastu:

⁶ Fr. R. Kreutzwaldi kiri Yrjö-Koskinenile 23. VIII 1866.

⁷ Eesti rahvalaul. VI. albumit „Fr. R. Kreutzwald 1803—1882”, Tallinn, 1953, lk. 30.

⁸ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Kōlerile 31. I 1867.

Sõber, kes sa sündind Simson!
Lõhu eesli lõualuuga
Eest kõik rahva eksitajad,
Tagant nende takistajad:
Kesse mõistust hukka mõistvad,
Teadust taga kiusavad,
Tarkust hinge tapjaks teevad.⁹

Talurahvaküsimuse käsitlemist alustas Fr. R. Kreutzwald 1830-ndate aastate teisel poolel kohalikus balti-saksa perioodikas. Oma kirjutustes „Inlandis” a. 1838—1841 näitab ta, kuidas talurahvast laastavad korduvalt viljaikaldused, halastamatu nälg ja loomataudid. „Maarahva häda tõuseb varsti üle kõige piiride”,¹⁰ kirjutab ta 1839. a. kevadel. Kirjutuses 1840. a. juunis rõhutab ta, et talurahva vaesus kujuneb katastroofiliseks kogu põllumajandusele. Talupoeg ei suuda enda ega mõisa põlde harida, kuna tal kõik loomad puuduvad või on nõrgaks jäänud. „Vaene talupoeg peab varsti end ise adra ette rakendama, kui ta neuse kohaselt — oma palehigis pead sa oma leiba sööma — tahab elada ja mitte välja surra.”¹¹ Samal ajal paljastab ta mõisnike jultunud kasuahnust, märkides, et sel ajal, „kus vilja on vähe ja viljahinnad kõrged, põletatakse viina mõisa viinaköörides nagu ennegi”.¹² Fr. R. Kreutzwald tõstis üles mitmed küsimused, mis oleksid võinud talurahvale kergendust tuua, nagu loomasööda magasiatade asutamine, kartulikasvatuse laiendamine jne., kuid Kreutzwald teadis ja mõistis, et talurahva peamine häda seisab selles, et mõisnik teda armutult kurnab, temast viimased mahlad välja imeb, millises olukorras on talumajandus nõrk vastupanuks looduslikele õnnetustele. Tõus talumajanduses eeldas seega tema sõltuvuse lõdvenemist mõisast ning lõpuks tema täielikku vabanemist feodaalsest kurnamissüsteemist. Seepärast on ka arusaadav, et Fr. R. Kreutzwald avaldas oma poolehoidu nendele mõtetele, mis pidasid õigeaks teoorjuse-süsteemi kaotamist ja üleminekut raharendile.¹³

Fr. R. Kreutzwaldi kirjutused balti-saksa ajakirjanduses pöörasid küll tähelepanu talurahva elu karjuvatele puudustele ja tõmbasid temale endale balti parunite viha, kuid need ei ulatunud talurahvani. Lähtudes aga talurahva huvide eest võitluse seisukohalt, pidas Fr. R. Kreutzwald vajalikuks kirjutada otseselt talurahvale tema valgustamise mõttes, tema silmaringi laiendamiseks, orienteerumise oskuse kasvatamiseks olevates tingimustes, et neid maksimaalselt ära kasutada. Juba 1840. a. ilmus temalt H. Zschokke teose eeskujule tuginev „Viina katk”, milles ta toob alkoholi laos-

⁹ Fr. R. Kreutzwald, *Laulud*, Tallinn, 1953, lk. 229.

¹⁰ *Das Inland* (edaspidi: *Inland*) 12. IV 1839, nr. 15.

¹¹ *Inland* 19. VI 1840, nr. 25.

¹² *Inland* 11. XII 1840, nr. 50.

¹³ *Inland* 29. VII 1841, nr. 31.

tava mõju rahvale kujukalt silmade ette. Fr. R. Kreutzwald astus võitlusse joomisega kui pahega, mis oli rahva hulgas levinud otsest seoses feodaalse-pärisorjusliku korraga, kusjuures mõisnikud selle pahe levikut oma kõrtsidesüsteemi kaudu rahva nõõrimise eesmärgil kõigiti kultiveerisid. Alkoholi kahjustavat mõju pidas Fr. R. Kreutzwald rahvale väga tõsiseks. Kirjas J. Kölerile 1865. a. märgib ta, et niikaua, kui see põrgulik deemon viin istub rahva kukil, ei või oodata rõõmsamat tulevikku.¹⁴

1840. a. sügisel tegi Fr. R. Kreutzwald Õpetatud Eesti Seltsile ettepaneku alustada spetsiaalselt talurahvale määratud ajakirja väljaandmist „Maarahva Nõuandja” nime all. Mainitud ajakiri pidi ilmuma Tartus iga kahe nädala tagant. Fr. R. Kreutzwald ise oli valmis võtma endale lehe alatise kaastöölise või koguni kaasväljaandja kohustused. „Maarahva Nõuandja” pidi käsitlema kogu talurahva elu-olu, tooma esile puudused ning näitama talurahvale kätte vahendid oma seisundi võimalikuks parandamiseks. „Maarahva Nõuandja” pidi valgustama väeri majapidamisviise ning õpetama talupoega oma majapidamist ratsionaalsemalt korraldama, pidi käsitlema kodu- ja kooliolusid ning kõlbelist elu, siin eriti tähelepanu pöörates karskusküsimusele ning lõpuks andma nõu nii inimeste kui ka loomade tervishoiu alal.¹⁵ Kuid Nikolai I reaktsioonilise režiimi tingimustes jäi kavatsus teostamata. Kirjas Fr. R. Kreutzwaldile märgib Õpetatud Eesti Seltsi esimees Fr. R. Faehlmann, et kindralkuberneri käsu kohaselt ei tohi keegi edaspidise korralduseni talupoja- ja maa-asjadest midagi avaldada ning säärane ajakiri, kus talurahva-asjad on peamiseks küsimuseks, ei saaks võimudelt ilmumisluba.¹⁶ Kuid selle plaani nurjumine ei heidutanud Fr. R. Kreutzwaldi tema rahvalugustuslike taotlustes, mis realiseeruvad järgnevalt mitmesugustes eri teostes ja kirjutustes. Nii ilmusid Fr. R. Kreutzwaldilt „Sipelgas” I ja II a. 1843 ja 1861, kus ta annab talurahvale mitmesuguseid tulusaid õpetusi ja teadmisi põllumajandusest, aja ratsionaalsest kasutamisest, tervishoiust jne. Aastail 1848 ja 1849 ilmus viies vihikus „Maailm ja mõnda, mis seal sees leida on”, mis avardas lugeja silmaringi mitmel alal, andis teadmisi universumi ehitusest, vöörastest maadest, ajaloo, tehnikasavutustest jne.; siin andis Fr. R. Kreutzwald rahvale ka mitmesuguseid kasulikke õpetusi igapäevaseks eluks. Aastail 1850, 1857 ja 1871 ilmus kolme raamatu näol „Maa ja mere pildid” kui reisiromaani, mille südamustik arenes Lõuna-Aafrikas, Tseilonil ja Põhja-Jäämeres. Siin mainitud ja ka mõningate teiste rahvalugustuslike proosatoodete kõrval vajavad märkimist Fr. R. Kreutzwaldi kalendrijutud ja artiklid, mis otseselt levisid rahva hulgas ja millistest mitmed käsitlesid oma aja talurahva elu aktuaalsemaid küsimusi.

¹⁴ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Kölerile 12. I 1865.

¹⁵ Fr. R. Kreutzwald, Maailm ja mõnda, Tallinn, 1953, lk. 219–221.

¹⁶ Fr. R. Faehlmanni kiri Fr. R. Kreutzwaldile 16. VI 1842.

1841. aastast peale saatis Fr. R. Kreutzwald kaastööd Õpetatud Eesti Seltsi kalendritele („Tartu ja Võru Maarahva kalender”, hiljem „Maarahva kalender”) ja 1845. aastast peale oli ta kuni 1874. aastani (välja arvatud paar aastat) „Marahva Kassulise Kalendri” (1852. aastast peale „Maa-rahva Kasuline Kalender”, 1868. a. alates „Eesti-rahva Kasuline Kalender”) lisade toimetajaks. Viimati mainitud kalendrid anti välja Tartus H. Laakmanni poolt. Oma kirjutustes pööras Fr. R. Kreutzwald korduvalt tähelepanu talumajanduse küsimustele, kusjuures ta kõigepealt õhutas talupoegi vabanema eksiade-aegsetest ja feodaalkorra rõhumise all valitsetud iganenud põlluharimisviisidest ning üle minema talumajanduse ratsionaalsemale korraldamisele. Kreutzwald õhutas talupoegi suuremat rõhku panema põldude paremale harimisele, karjakasvatuse laiendamisele, õhutas neid mesilasi pidama, kanepit ja lina kasvatama ning erilist tähelepanu pöörama kartulikasvatusele.¹⁷ Seejuures õpetas Fr. R. Kreutzwald talurahvast oma tööd tegema järele mõteldes. „Maarahva kasulises kalendris” 1858. a. ilmunud jutus „Põllumees ja ametmees” ütles ta: „Mees, kes oma põldu nii mõtlemata harib, kui oleks ta ise adrasahk, mis mullast läbi lõikab, ja iial midagi teisiti ei taha teha, kuidas ta oma vanematelt oli õppinud: see ei või meie päevil iial seda kasu saada kui teine, kes targal mõttel ajatiival kaugemale püüab lennata. Iga uudis, mis katsudes vanast parem näitab, tuleb kombeks võtta.”¹⁸ Oma kalendrijuttudes, nagu „Põllumees ja ametmees” ning aastail 1865—1873 „Eesti rahva kasulises kalendris” ilmunud pealkirjaga jutustuses „Mihkel Põllupapp” andis ta kujukaid näiteid hästi korrasdatud taludest. „Tuisulastes” (ilmunud 1859. aastal „Maarahva kasulises kalendris”) näitab ta, milline haletsemisväärne mahajäävuse olukord tekib sel puhul, kui kangekaelselt hoitakse kinni vanast. Tuisulas ei leitud nuga ega sirpi, ei vikatit ega atra, vankrit ega rege ega muidki tööriistu. Lõpptulemusena pidi Tuisula alistuma edasipüüdvale Valgelale. Võitluses vana ja rutiinse vastu ei kohkunud Fr. R. Kreutzwald tarvitamast ka lõikavat pilget, nagu see esineb tema 1857. a. ilmunud saksa rahvaraamatu eeskujule tuginevas rahvaraamatus „Kilplased”. Siin ründab ja naeruvääristab Fr. R. Kreutzwald rumalust ja nürimeelsust, ükskõik kus see ka ei esineks, õpetab mõistusest lugu pidama ning seda otstarbekalt kasutama nii, et see,

„Mis me elurammul teeme,
Peab kui mõnus külviseeme
Meile rohket vilja kandma,
Tuleviku seemet andma.”¹⁹

Nagu juba mainitud, mõistis Fr. R. Kreutzwald väga hästi, et oluline tõus talumajanduses on võimatu talupoja vabanemiseta

¹⁷ Fr. R. Kreutzwald, Maailm ja mõnda, lk. 223—226.

¹⁸ Fr. R. Kreutzwald, Jutud, Tallinn, 1953, lk. 342.

¹⁹ Sealsamas, lk. 330.

feodalismi ikkest. Seepärast oli ka Kreutzwaldi antifeodaalse võitluse üheks põhiliseks ülesandeks talurahvale majandusliku sõltumatuse kindlustamine mõisa suhtes. Sel eesmärgil suundus Fr. R. Kreutzwaldi võitlus ka feodaalse maaomandi kui feodalismi põhialuse vastu, feodaalse maaomandi asendamisele seadustega loodud võimaluste piires talupoja maaomandiga. Kui agrariseadustega Eesti- ja Liivimaa XIX saj. keskel sai võimalikuks üleminek raharendile ja talude ostmine, siis sai nüüd Fr. R. Kreutzwaldist innukas võitleja viimase võimaluse realiseerimise eest lootes, et iga taluperemees muutuks kord päriskoha-omanikuks ja seega ka mõisast otseselt sõltumatuks. Raharendi ja talude ostmise küsimusi käsitleb Fr. R. Kreutzwald korduvalt kalendrilisades, kusjuures üheks markantsemaks kirjutuseks sellel alal on „Mihkel Põllupapp”, kus Fr. R. Kreutzwaldi mõtete väljendajaks saab Tamme talu omanik Peeter Mõistand. Viimast iseloomustab Fr. R. Kreutzwald kui vaimselt arenenud ning edasipüüdlikku inimest. Tema kaudu esitab Kreutzwald konkreetsed kaalutlused ja arvestused, miks talupoegadel pole otstarbekas peatuma jääda rendisüsteemi juures ja miks peaksid nad püüdma saada päriskohaomanikuks. Siin näitab Fr. R. Kreutzwald ka neid teid, mida tuleks kasutada, et mainitud eesmärki saavutada. Nagu näitavad Fr. R. Kreutzwaldi mõtteavaldused „Mihkel Põllupapis”²⁰ ja ka mujal, pooldas ta esialgu talude ostu-müügi hindade kujunemist vaba pakkumise ja nõudmise teel. Kuid nähes, et mõisnikud hakkasid nii renti kui ka talude hinda pidevalt kõrgemale kruvima, astus Fr. R. Kreutzwald nn. „vaba kokkuleppe” vastu välja. Kirjas Schultz-Bertramile a. 1870 ründas ta teravalt mõisnikke maa-hinna ja rendi tõstmise pärast, mille tulemusena talupojad olid sunnitud maalt välja rändama, ja asus maahindade reguleerimise kaitsmisele. Kreutzwald rõhutab, et on tarvis need paragrahvid Liivimaa talurahva seaduses muuta, mille alusel talude rentimist ja müüki toimetatakse vaba kokkuleppe alusel. On vaja vähemalt kindlaks määrata 1., 2. ja 3. järgu põllumaa hinna maksimum, millest üleastumine poleks mingil viisil lubatav.²¹

Fr. R. Kreutzwald nägi talurahvas ühiskonna põhilist kihti, nägi, et talurahva tegevus on eksisteerimise aluseks kõigile teistele sotsiaalsetele rühmitustele. Seepärast tulebki, nagu ütleb Kreutzwald, suurt tähelepanu pöörata just talurahva seisundi kindlustamisele. Fr. R. Kreutzwald märgib ära rõõmuga talurahva elu paranemise nähtused ning näeb Eesti põllumajanduse arenguliinis talumajanduse osatähtsuse pidevat tõusu ning mõisamajanduse osatähtsuse langust. 1869. a. artiklis „Mis numbrid näitavad” osutas Kreutzwald rõhutatult asjaolule, et Liivimaa põllumajanduse raskuskaal ei seisa enam suurtes mõisates, vaid taluperedes.²²

²⁰ Fr. R. Kreutzwald, *Jutud*, lk. 460.

²¹ Fr. R. Kreutzwaldi kiri Schultz-Bertramile 31. III 1870.

²² Fr. R. Kreutzwald, *Maailm* ja mõnda, lk. 392.

Kui V. I. Lenin kirjutab valgustajate kohta, et nad uskusid täiesti siiralt üldisesse heolusse ja soovisid seda siiralt, ei näinud siiralt (osalt ei võinudki veel näha) vastuolusid selles korras, mis arenes välja feodaalkorrast,²³ siis on see õige ka Fr. R. Kreutzwaldi kohta, kes uskus siiralt, et uute agraarsuhete võidulepääs külaelus, eesti küla asumine kapitalistlikule arenguteele kindlustab kogu talurahva elu tõusu, et mitte üksnes peremehed, vaid ka „sulased ja vabadikud päev-päevalt paremale järjele jõuavad...“²⁴ Kapitalistlik kurnamissüsteem ei paistnud veel tollal kuigi teravalt silma. Talurahva kehvemate hulkade ekspluateerimine rikaste talupoegade poolt ei jäänud siiski varju Fr. R. Kreutzwaldi ees, kes mõistab selle teravalt hukka. Kirjas J. Hurdale 1863. a. kirjutab ta: „Meie rikkad talupojad on kõige suuremad egoistid ja kurnavad kõik oma vaesemaid naabreid igal viisil, kui, nad neile vilja ja muud laenuks annavad, selle aga siis kõige häbematumana marodööri interressiga tagasi nõuavad, sellest kõnelemata, et sagedasti sedagi ette tuleb, kus vaene rasketele interressidele vaatamata veel suvel „meeleheaks“ mõned päevad ilma tasuta peab tegema, kuna muidu ohtu satub, et ta järgmisel aastal enam vilja ei saa.“²⁵

Antifeodaalses võitluses, võitluses talurahva majandusliku ja kultuurilise tõusu eest käsitles Fr. R. Kreutzwald mitte üksnes talumajanduse tulukuse tõstmise ja maaomandi küsimusi, vaid astus teravalt välja ka balti erikorra kui feodaalühiskonnast pärineva balti parunite eri privileegide süsteemi ning talupoegade ideoloogilise orjastamise vastu mõisnike, pastorite ja nende käsilaste poolt. Ta oli veendunud selles, et siinse aadli päevad on loetud, et tema vana hiilgus on möödas, et on aeg teha lõpp aadli eriprivileegidele, kuna need on edasiarenemise takistajateks.²⁶ Kui senised aadlipäevad, ütleb ta, peaksid olema tõelisteks maapäevadeks, tuleks kindlustada nendest osavõtt nii talupoegadele kui ka linnakodanlusele. Talupojad peaksid samuti osa võtma kohtunike ja pastorite valimistest.²⁷ On arusaadav, et Fr. R. Kreutzwald õhutas talurahvast ära kasutama 1866. a. vallakogukonna seadust, mis andis kohaliku iseloomuga küsimuste otsustamise talurahva kätte. „Mihkel Põllupapis“ astub ta otseselt välja nende vastu, kes arvavad, et uus kogukonnaseadus on liiga varajane, et rahvas ei olevat veel tema jaoks kasvanud. Peeter Mõistandi kaudu rõhutab ta, et uues vallakogukonnaseaduses tuleb näha vahendit, „mis meid kolme aastaga mehe-ealisemaks teeb, kui me temata ehk veel kolmekümne aastaga ei oleks saanud.“²⁸ „Kus rahvas ikka teiste abiga ja võõraste karkude najal igapäevalisi talituši harjunud toimetama, seal ei pääse ta eluajal lapsekingadest välja, ega tule-

²³ V. I. Lenin, Teosed, 2. kd., Tallinn, 1949, lk. 453.

²⁴ Fr. R. Kreutzwald, Maailm ja mõnda, lk. 397.

²⁵ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Hurdale 6. V 1863.

²⁶ Fr. R. Kreutzwaldi kiri Schultz-Bertramile 1870 (daatumita).

²⁷ Sealsamas.

²⁸ Fr. R. Kreutzwald, Jutud, lk. 482.

temale meelde, et mõni asi omal jõul niisama hõlpsasti võiks edasi minna.”²⁹ Samas „Mihkel Põllupapis” näitab Kreutzwald ka, kuidas peaks eeskujulik vallakogukonna asjaajamine toimuma, kusjuures tuli silmas pidada nii peremeeste kui ka sulaste, rikaste ja vaeste huve.³⁰ Vallakogukonna asjaajamine tegelikult kujunes muidugi sellest ideaalist erinevaks; valla üldkogus domineerisid taluperemehed ja rentnikud. Sellest on ka selge, kelle huvides vallaüldkogu ja tema poolt valitav vallavanem asju ajasid.

Asudes seisukohal, et teadmiste kasvul on põhiline tähtsus inimühiskonna arengus, samuti võideldes rahvahulkade silmaringi laiendamise eest ja õhutades neis püüdu hariduse järele, nõudis Fr. R. Kreutzwald, et talurahvale kättesaadavad koolid annaksid just sellist haridust ja teadmisi, millest talurahval ta igapäevases töös on kasu. Ta astub seniste valla- ja kihelkonnakoolide õpetuse vastu välja, mis oli otseselt talurahva ideoloogilise orjastamise vahendiks mõisnike ja pastorite käes. 1866. a. kirjutas ta J. Adamsonile: „... Kes ikka ja ikka ette räägivad, et meie valla- ja kihelkonnakoolidel muud midagi tarvis ei pea olema kui üksnes käsutundmist, piibli lugemist ja kirikulaulu, neil on rahva tulu üks kõrvaline asi ja eneste kasu kõige ülem, sest mida vagusam lammast, seda parem niita... Laskem sellepärast koolilapsi kõiki ilmliku asjade tundmist niipalju kui neil iial võimalik õppida. Ei see neile kuski kahju ei või teha.”³¹ Optimistlikult kirjutab ta 1871. a. L. Koidulale, et senised viletsad külakoolid kasvavad aegamööda üle katekismusest ja vana testamendi muinasjuttudest ja „viskavad liiga kitsaks jäänud lapse kingad prügihunnikule. Loodusteaduste hele valgus murrab oma kiirtele ka meie juurde teed.”³² Võitlus rahvahariduse tõusu eest sundis Fr. R. Kreutzwaldi teravalt seisukohta võtma pastorite suhtes, Fr. R. Kreutzwald nägi ajal, kus aadli majanduslik ja poliitiline tähtsus oli langemas, eesti ühiskonna edasiarenemise peavastast just pastorites, kes kasutasid kooli ja kirikut rahva ideoloogiliseks orjastamiseks ja pimeduses hoidmiseks. Halastamatult paljastas Fr. R. Kreutzwald rahvast pimestavat pastorite poliitikat, kes oma „leivapalukese pärast nõnda räägivad, mis neil endil iial meelde ei tule tööeks pidada.”³³ Hariduse tõusu nimel hüüab Fr. R. Kreutzwald: „Maha papid ja kus kurat kõik pimedusmehed, siis alles võime kõnelda väimsest progressist...”³⁴ Fr. R. Kreutzwald võttis terava rünnaku alla ka säärased reaktsioonilis-klerikaalse voolu esindajad eesti ühiskonnas nagu J. V. Jannsen, C. E. A. Körber jt., kes aitasid kiriku mõju säilitada rahvahulkades ja eitasid vastuolu mõisnike ja eesti talurahva vahel. Fr. R. Kreutzwald paljastas

²⁹ Fr. R. Kreutzwald, *Jutud*, lk. 481.

³⁰ Sealsamas, lk. 482–483.

³¹ Fr. R. Kreutzwaldi kiri J. Adamsonile 18. IX 1866.

³² Fr. R. Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 16. II 1871.

³³ Fr. R. Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 5. V 1868.

³⁴ Fr. R. Kreutzwaldi kiri L. Koidulale 16. II 1871.

korduvalt ning halastamatult oma kirjades J. V. Jannseni tegevust ning näitas, et see on otseselt kasulik mõisnikele ja pastoriitele, majanduslikult temale endale ning unelauluks rahvale.

Oma suures antifeodaalses võitluses, võitluses rahva majandusliku ja kultuurilise tõusu eest ei seisnud Fr. R. Kreutzwald isoleeritult. Tal olid tihedad sidemed eesti ühiskondliku liikumise demokraatliku voolu selliste esindajatega nagu C. R. Jakobson, M. Veske, J. Köler jt. Kui 1878. a. hakkas ilmuma Jakobsoni „Sakala”, tervitas ta seda vaimustusega. Julgustavalt kirjutas ta Jakobsonile: „Mida rohkem vaenlasi, seda suurem au. „Sakala” näitab meelsust, ainult soovida jääb, et tal võimalik oleks kõiki vastaseid jalgade ees maas näha, ja see läheb tal vististi ka korda, sest kes tõe ja õiguse lippu kõrgel kannab, see võidab.”³⁵ Kreutzwaldil olid sidemed ühtlasi Tallinnas asuva vene progressiivse mõtte esindaja V. T. Blagoveštšenski ümber koondunud demokraatlike tegelastega, nagu N. F. Russow, J. J. F. Nocks jt., ta tundis Blagoveštšenskit ka isiklikult.³⁶ Kui 1862. a. ilmus „Eestlane ja tema isand”, mis oli tõenäoliselt seotud Blagoveštšenski nimega ja milles paljastati siinsete mõisnike julma talupoegade kurnamist, leidis see töö otsest heakskiitu, Fr. R. Kreutzwaldi poolt.

Fr. R. Kreutzwaldi sidemed eesti ühiskonna demokraatliku voolu esindajatega innustasid kahtlemata ta ennastsalgavat tööd rahva heaks, kuid tema peamine jõuallikas seisis ta otseses sidemes rahvaga, armastuses oma rahva vastu, mis andis talle võtme oma aja eesti ühiskonna põhilise küsimuse mõistmiseks ning viis ta võitlusele selle lahendamiseks oma arusaamiste seisukohalt. Sellistes tingimustes kujunes Fr. R. Kreutzwald oma pingelise kutsetöö kõrval väljapaistvaks võitlejaks ühiskondlikul rindel, kes valgustaja-demokraadina võitles talurahvahulkade vabastamiseks feodaalkorra ikkest ja igandeist, talurahvahulkade majandusliku ja kultuurilise tõusu eest, eesti ühiskonna progressi eest. Tema võitluse taotlused leidsid kajastust ta kirjanduslikus toodangus, milles ta nägi võimsat relva võitluses uue eest vana vastu, rahva kasvatajat, valgustajat ja edasiviijat. Selles võitluses on ta andnud eesti ja kogu nõukogude rahvaste kultuuri fondi säärase kirjandusliku suurteose nagu „Kalevipoeg”, milles kajastub kujukalt rahva vabadusearmastus, ta ennastsalgav võitlus rõhumise vastu ja rahva vääramatu usk oma võidusse võitluses parema tuleviku eest. „Kalevipoeg” kui rahvalik teos sai antifeodaalsete jõudude võimsaks koondajaks, nende innustajaks võitlusele feodaalse klassi vastu. Samal ajal oli „Kalevipoeg” sõpruse kandjaks eesti ja vene rahva vahel, mille kindlaks pooldajaks oli Fr. R. Kreutzwald.

³⁵ Fr. R. Kreutzwaldi kiri C. R. Jakobsonile 5. VII 1878.

³⁶ Fr. R. Kreutzwaldi kiri A. Schiefnerile 10. III 1862.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ АНТИФЕОДАЛЬНОЙ БОРЬБЫ В ЭСТОНИИ В ТРАКТОВКЕ ФР. Р. КРЕЙЦВАЛЬДА

Доц. Я. Конкс

Кафедра всеобщей истории

Резюме

Жизнь Фр. Р. Крейцвальда (1803—1882) совпадает с тем периодом, когда в России, как и в связанной с ней политически и социально-экономически Эстонии, происходил переход от феодализма к капитализму. Перед Фр. Р. Крейцвальдом поэтому, в качестве основного вопроса, стоял вопрос об освобождении крестьянских масс от феодального ига. Крейцвальд, который сам происходил из крестьян и основательно знал положение крестьянства, находящегося под безжалостным угнетением помещиков, внес, как просветитель-демократ, выдающийся вклад в антифеодальную борьбу. Побуждаемый горячей ненавистью против феодализма и всех его порождений, он вел упорную борьбу с феодальным землевладением как основой феодализма, за его замену в возможно большем размере крестьянским землевладением. Он резко выступал против привилегий остзейских баронов и решительно боролся против духовного порабощения крестьянства помещиками, пасторами и их подручниками.

Фр. Р. Крейцвальд искренно верил, что победа новых аграрных отношений в деревне, переход эстонской деревни на капиталистический путь развития, переход крестьянского хозяйства на более рациональное устройство и подъем полезного для крестьянина просвещения обусловят поднятие жизненного уровня всего крестьянства. Сущности капиталистической системы эксплуатации он ясно еще не понимал. Но когда он видел эксплуатацию бедных крестьян богатыми, то он горячо против этого выступал. Об антифеодальной борьбе Фр. Р. Крейцвальда свидетельствует богатое литературное наследство, в том числе и эпос эстонского народа «Калевипоэг».